

Бріофлора Черемського природного заповідника

ВІТАЛІЙ МИХАЙЛОВИЧ ВІРЧЕНКО

VIRCHENKO V.M., 2008: **The bryophyte flora of the Cheremys'ky nature reserve.** *Chornomors'k. bot. z.*, vol. 4, N1: 107-113.

The bryophyte flora of the Cheremys'ky nature reserve (the Volyns'ka oblast', NW Ukraine) includes 114 species of 67 genera, 42 families belonging to two divisions: *Marchantiophyta* (12 spp.) and *Bryophyta* (102 spp.). Among them, glacial relicts (*Calliergon trifarium*, *Scorpidium scorpioides*, *Helodium blandowii*) and rare taxa (*Orthotrichum lyellii*, *Aulacomnium androgynum*, *Thuidium tamariscinum*) are presented.

Keywords: bryophytes, Cheremys'ky nature reserve, Ukrainian Polissya

ВІРЧЕНКО В.М., 2008: **Бріофлора Черемського природного заповідника.** *Чорноморськ. бот. ж.*, т. 4, N1: 107-113.

Бріофлора Черемського природного заповідника (Волинська область, північний захід України) включає 114 видів 67 родів 42 родин двох відділів: *Marchantiophyta* (12 видів) and *Bryophyta* (102 види). Серед них знайдені релікти (*Calliergon trifarium*, *Scorpidium scorpioides*, *Helodium blandowii*) та рідкісні види (*Orthotrichum lyellii*, *Aulacomnium androgynum*, *Thuidium tamariscinum*).

Ключові слова: мохоподібні, Черемський природний заповідник, Українське Полісся

Черемський природний заповідник (ЧПЗ) створений у 2001 році і знаходиться на півночі Маневицького р-ну Волинської обл. поряд з Рівненською областю. Він розміщений у межиріччі Стоходу і Веселухи, неподалік від межі Верньопріп'ятьської низовини із Волинським моренним пасмом. Загальна площа його становить 2975,7 га; з неї ліси – 64,5%, болота – 33,7%, озера – 0,6%. Ліси представлені сосною, вільховою, березовою формаціями, невеликі площі займають дубово-соснові насадження та ялинники. Серед боліт переважають мезотрофні та еумезотрофні; значно менші ділянки займають луки, водна і псамофітна рослинність. Флора судинних рослин ЧПЗ включає 760 видів, з яких найбільшу частку (737 видів) становлять квіткові. Відомості про мохоподібні заповідника дуже обмежені і стосуються переважно домінуючих болотних та лісових видів [АНДРИЕНКО, ШЕЛЯГ-СОСОНКО, 1983; ФІТОРІЗНОМАНІТТЯ ..., 2006].

Матеріали і методи

За час виконання теми “Проект організації розвитку території Черемського природного заповідника та охорона його природних комплексів” (2004-2005 рр.) були проведені бріологічні та ліхенологічні дослідження у цьому заповідному об'єкті. Останні проводили маршрутним методом. Було обстежено евтрофні і мезотрофні болота, луки, вільхові, дубово-соснові, ялиновий та грабово-дубовий ліси. При цьому у кожному ценозі, по можливості, було охоплено всі субстрати: ґрунт, гнила деревина, пні, окоренки та стовбури дерев. Всього нами зібрано понад 70 пакетів мохоподібних. Із зібраного матеріалу готували тимчасові водні препарати стеблових і галузкових листків, а також, при потребі, перистома коробочки. Визначення проводили за допомогою мікроскопа “Amplival” (збільшення до 400 разів) з використанням “Флори мохів України” [БАЧУРИНА, МЕЛЬНИЧУК, 1987-89, 2003] і деяких зарубіжних праць [SMITH, 1978]. Крім власних результатів, при складанні списку мохоподібних

Черемського ПЗ також враховані опубліковані матеріали та дані із збірок наукових співробітників заповідника та Інституту ботаніки НАНУ, за що автор висловлює їм щирю подяку. Наведений нижче список мохоподібних ЧПЗ укладено за латинською абеткою. У ньому прийняті такі скорочення: б-то – болото, кв. – квартал, оз. – озеро, ур. – урочище. Там, де не вказано колектора, ним є автор статті.

Результати досліджень

Загалом для Черемського ПЗ на сьогодні встановлено 114 видів мохоподібних: 12 видів печіночників, 14 сфагнів і 88 видів брієвих мохів. Кількісно це складає відповідно 98% бріофлори Шацького НПП і третину бріофлори всього Українського Полісся, яка включає 368 видів. До провідних родин бріофлори ЧПЗ належать *Amblystegiaceae* (15 видів), *Sphagnaceae* (14), *Orthotrichaceae* (8), *Hypnaceae* (7), *Dicranaceae* (6), *Polytrichaceae* (6), *Bryaceae* (6), *Brachytheciaceae* (6); решта містять по 1-4 види. Всі названі родини є провідними і у бріофлорі ШНПП, що пояснюється розташуванням обох заповідних об'єктів у лісовій зоні. Видове багатство родин *Amblystegiaceae* і *Sphagnaceae*, як відомо, вказує на значну заболоченість дослідженої території, а родин *Orthotrichaceae*, *Hypnaceae*, *Dicranaceae* та ін. – на її залісненість.

Серед мохоподібних ЧПЗ є ряд видів, які заслуговують на охорону і подальше вивчення. Це зникаючі мохи, рідкісні та ті, що занесені до “Червоних книг” різного рангу. До перших відносимо кальцієфільні та гідрофільні види *Scorpidium scorpioides*, *Calliergon trifarium*, *C. giganteum*, котрі брали участь в заростанні озер на Волинському Поліссі в льодовиковий та польодовиковий періоди. Подібний реліктовий комплекс мохів зберігається в Україні ще у Шацькому національному парку. Хоча, крім подібності, болотна бріофлора цих об'єктів має і деякі відмінні риси. Зокрема, у ЧПЗ знайдено зникаючий вид еумезотрофних боліт *Helodium blandowii*, який досі не виявлений на території ШНПП. Через скорочення поширення таких болотних мохів як *Scorpidium scorpioides*, *Calliergon trifarium*, *Helodium blandowii*, їх запропоновано занести до третього видання “Червоної книги України”. Ще один вид, *Dicranum viride*, виявлений в урочищі Кухів груд на стовбурах дерев у грабово-дубовому лісі, вже занесено до “Червоної книги європейських мохоподібних” [RED..., 1995]. У науковій літературі повідомляли про знахідку на території Черемського заповідника червонокнижного виду *Meesia triquetra* (Richter) Ångstr. [КОНЩУК, 2003]. Нами цей вид тут не виявлено; останній раз на Волинському Поліссі його збирали у заказнику “Любче” Ковельського р-ну [ВІРЧЕНКО, 2001].

З рідкісних видів, на нашу думку, варті уваги *Orthotrichum lyellii*, *Aulacomnium androgynum* і *Thuidium tamariscinum*. *O. lyellii* – епіфітний мох, відомий в Україні із Закарпаття, Прикарпаття, Опілля, Волинського та Правобережного Лісостепу [БАЧУРИНА, МЕЛЬНИЧУК, 1989]. На Українському Поліссі вперше виявлений у Житомирській обл. [Вірченко, 2005]. На території ЧПЗ знайдений на осіці в дубово-сосновому лісі ур. Сузанка. Вид *Aulacomnium androgynum* трапляється в Україні спорадично [БАЧУРИНА, МЕЛЬНИЧУК, 1989]. На Українському Поліссі відомо було лише два місцезнаходження виду з Житомирської та Чернігівської областей [БОЙКО, 1976]. На території заповідника нами знайдений на гнилій деревині у ялиннику ур. Киричкове. Бокоплідний мох *Thuidium tamariscinum* часто трапляється в тінистих лісах Українських Карпат [ЗЕРОВ, ПАРТИКА, 1975]. Більшість вказівок виду з рівнинної України кінця ХІХ – початку ХХ століття [БАЧУРИНА, МЕЛЬНИЧУК, 2003] ми вважаємо сумнівними. На території Українського Полісся цей таксон з певністю збирав лише В.М. МЕЛЬНИЧУК [1955]; пізніше був виявлений в урочищах Киричкове та Гвездець Маневицького р-ну Волинської обл.

Бріофіти Черемського ПЗ (особливо печіночники) ще потребують подальшого вивчення. Але вже з отриманих результатів видно, що цей заповідник, поряд з

Шацьким НПП, відіграє важливу роль у збереженні поліської бріофлори, зокрема реліктових видів евтрофних та еумезотрофних боліт. Оскільки ЧПЗ входить до складу Білоозерсько-Черемського ядра Поліського екокоридору [Андрієнко, Онищенко, 2006], то наступним кроком повинне бути також дослідження флори мохоподібних Білоозерської ділянки Рівненського природного заповідника.

Анотований список видів

1. **AMBLYSTEGIUM serpens** (Hedw.) B.S.G. Ур. Сузанка, кв. 23, край дубово-соснового лісу, на ясені, 24.09.2004.
2. **A. varium** (Hedw.) Lindb. Ур. Кухів груд, кв. 11, грабово-дубовий ліс, на в'язі, 22.09.2004.
3. **ANOMODON longifolius** (Brid.) Hartm. Ур. Кухів груд, кв. 11, грабово-дубовий ліс, на в'язі, 22.09.2004.
4. **ATRICHUM undulatum** (Hedw.) P.Beauv. Ур. Кухів груд, кв. 11, грабово-дубовий ліс, на ґрунті, 22.09.2004.
5. **AULACOMNIUM androgynum** (Hedw.) Schwaegr. Ур. Киричкове, кв. 41, ялинник, на гнилій деревині, 23.09.2004.
6. **A. palustre** (Hedw.) Schwaegr. Ур. Кухів груд, кв. 11, на луці біля грабово-дубового лісу, 22.09.2004; Черемське б-то біля Острова, на мезотрофній ділянці з журавлиною, 25.09.2004.
7. **BRACHYTHESIUM oedipodium** (Mitt.) Jaeg. Ур. Киричкове, кв. 41, ялинник, на відмерлих рештках рослин та окоренках ялин, 23.09.2004.
8. **B. rutabulum** (Hedw.) B.S.G. Ур. Кухів груд, кв. 11, грабово-дубовий ліс, на в'язі, 22.09.2004.
9. **B. salebrosum** (Web. et Mohr) B.S.G. Ур. Кухів груд, кв. 11, грабово-дубовий ліс, на дубі, 22.09.2004.
10. **B. velutinum** (Hedw.) B.S.G. Ур. Кухів груд, кв. 11, грабово-дубовий ліс, на грабі, 22.09.2004.
11. **BRYUM argenteum** Hedw. Ур. Сузанка, кв. 23, дубово-сосновий ліс, на цементі біля пам'ятника партизанам, 24.09.2004.
12. **B. caespiticium** Hedw. Заповідник, на ґрунті, 2001, збір. В.В. Коніщук.
13. **B. pseudotriquetrum** (Hedw.) Gaertn., Meyer et Scherb. Черемське б-то біля Бугаєвої гори, кв. 12, на евтрофній ділянці, 22.09.2004.
14. **B. subelegans** Kindb. Ур. Сузанка, кв. 23, край дубово-соснового лісу, на ясені, 24.09.2004.
15. **CALLICLADIUM haldanianum** (Grev.) Stum. Ур. Кухів груд, кв. 11, грабово-дубовий ліс, на грабі, 22.09.2004; оз. Редичі, кв. 34, вільшняк, на окоренках вільх та мертвій деревині, 23.09.2004.
16. **CALLIERGON cordifolium** (Hedw.) Kindb. Оз. Редичі, кв. 34, вільшняк, на мокрому ґрунті в пониженнях, 23.09.2004; Черемське б-то, 17.08.2007, збір. Г.А. Чорна.
17. **C. giganteum** (Schimp.) Kindb. Черемське б-то біля Бугаєвої гори, кв. 12, на евтрофному болоті, 22.09.2004.
18. **C. stramineum** (Brid.) Kindb. Черемське б-то біля Острова, на мезотрофній ділянці з журавлиною, 25.09.2004.
19. **C. trifarium** (Web. et Mohr) Kindb. Черемське б-то біля Бугаєвої гори, кв. 12, на евтрофному болоті, 22.09.2004.
20. **CALLIERGONELLA cuspidata** (Hedw.) Loeske. Черемське б-то біля Бугаєвої гори, кв. 12, на евтрофній ділянці, 22.09.2004.
21. **SAMPYLIUM polygamum** (B.S.G.) J.Lange et C.Jens. Черемське б-то біля Бугаєвої гори, кв. 12, на евтрофному болоті, 22.09.2004.
22. **SERHALOZIA connivens** (Dicks.) Lindb. Ур. Киричкове, кв. 41, ялинник, на гнилій деревині, 23.09.2004.

23. **CERATODON purpureus** (Hedw.) Brid. Ур. Бугаєва гора, кв. 12, сосновий ліс, на ґрунті, 22.09.2004; ур. Сузанка, кв.23, дубово-сосновий ліс, на цементі біля пам'ятника партизанам, 24.09.2004.
24. **CLIMACIUM dendroides** (Hedw.) Web. et Mohr. Ур. Кухів груд, кв. 11, на луці біля грабово-дубового лісу, 22.09.2004.
25. **DICRANELLA heteromalla** (Hedw.) Schimp. Ур. Сузанка, кв. 23, на ґрунті на березі ставочка, 24.09.2004.
26. **DICRANUM flagellare** Hedw. Ур. Бугаєва гора, кв. 12, сосновий ліс, на пеньках, 22.09.2004; оз. Редичі, кв.34, вільшняк, на окоренках вільх та мертвій деревині, 23.09.2004.
27. **D. montanum** Hedw. Ур. Бугаєва гора, кв. 12, сосновий ліс, на пеньках і основах стовбурів берез, 22.09.2004; оз. Редичі, кв. 34, вільшняк, на окоренках вільх, 23.09.2004.
28. **D. polysetum** Sw. Ур. Бугаєва гора, кв. 12, сосновий ліс, на ґрунті, 22.09.2004; оз. Редичі, кв.34, вільшняк, на повалених мертвих деревах, 23.09.2004.
29. **D. scoparium** Hedw. Ур. Сузанка, кв. 23, дубово-сосновий ліс, на дубах, 24.09.2004.
30. **D. viride** (Sull. et Lesq.) Lindb. Ур. Кухів груд, кв. 11, грабово-дубовий ліс, на грабі та березі, 22.09.2004.
31. **DREPANOCLADUS aduncus** (Hedw.) Warnst. Черемське б-то біля Бугаєвої гори, кв. 12, на евтрофному болоті, 22.09.2004.
32. **EURHYNCHIUM angustirete** (Broth.) T.Kop. Ур. Кухів груд, кв. 11, грабово-дубовий ліс, на ґрунті, 22.09.2004.
33. **FISSIDENS adianthoides** Hedw. Пн.-сх. частина болота Черемське, еумезотрофна ділянка, 20.10.2004, збір. В.В. Коніщук.
34. **FONTINALIS antipyretica** Hedw. Оз. Редичі, кв. 34, у воді поміж осокою і хвощем, 23.09.2004.
35. **FRULLANIA dilatata** (L.) Dum. Ур. Бугаєва гора, кв. 12, сосновий ліс, на старих дубах, 22.09.2004; ур. Кухів груд, кв. 11, грабово-дубовий ліс, на грабі, 22.09.2004.
36. **FUNARIA hygrometrica** Hedw. Біля ур. Острів, сосновий ліс з пожежною вежею, на згарищі, 25.09.2004.
37. **НАМАТОСАУЛІС vernicosus** (Mitt.) Hedenäs. Черемське б-то біля Бугаєвої гори, кв. 12, на евтрофній ділянці, 22.09.2004.
38. **HELODIUM blandowii** (Web. et Mohr) Warnst. Біля ур. Острів, евтрофне болото, в купині *Sphagnum teres* на поваленому дереві, 25.09.2004.
39. **HERZOGIELLA seligeri** (Brid.) Iwats. Оз. Редичі, кв. 34, вільшняк, на повалених мертвих деревах, 23.09.2004; ур. Киричкове, кв. 41, ялинник, на мертвій деревині, 23.09.2004.
40. **НОМАЛІА trichomanoides** (Hedw.) B.S.G. Ур. Кухів груд, кв. 11, грабово-дубовий ліс, на грабі, 22.09.2004.
41. **HYLOCOMIUM splendens** (Hedw.) B.S.G. Ур. Киричкове, кв. 41, ялинник, на ґрунті, 23.09.2004.
42. **HYRNUM cupressiforme** Hedw. Ур. Кухів груд, кв. 11, грабово-дубовий ліс, на дубі, 22.09.2004.
43. **Н. pallescens** (Hedw.) P.Beauv. Ур. Кухів груд, кв. 11, грабово-дубовий ліс, на грабі, дубі та березі, 22.09.2004.
44. **LEPIDOZIA reptans** (L.) Dum. Ур. Киричкове, кв. 41, ялинник, на гнилій деревині, 23.09.2004.
45. **ЛЕПТОБРІУМ pyriforme** (Hedw.) Wils. Берег оз. Редичі, вільшняк, на ґрунті під коренями дерев, 23.09.2004.
46. **ЛЕПТОДИСТІУМ riparium** (Hedw.) Warnst. Оз. Редичі, кв. 34, на ґрунті та коренях дерев по березі озера, 23.09.2004.
47. **LESKEA polycarpa** Hedw. Ур. Сузанка, кв. 23, на вербах коло ставочка, 24.09.2004.
48. **LESKEELLA nervosa** (Brid.) Loeske. Ур. Кухів груд, кв. 11, грабово-дубовий ліс, на грабі, 22.09.2004.

49. **LEUCOBRYUM glaucum** (Hedw.) Ängstr. Ур. Бугаєва гора, кв. 12, сосновий ліс, на ґрунті в пониженні, 22.09.2004.
50. **LEUCODON sciuroides** (Hedw.) Schwaegr. Ур. Кухів груд, кв. 11, грабово-дубовий ліс, на грабі, 22.09.2004.
51. **LOPHOCOLEA heterophylla** (Schrad.) Dum. Ур. Кухів груд, кв. 11, грабово-дубовий ліс, на грабі, 22.09.2004; оз. Редичі, кв. 34, вільшняк, на повалених мертвих деревах, 23.09.2004.
52. **MARCHANTIA polymorpha** L. Біля ур. Острів, сосновий ліс з пожежною вежею, на згарищі, 25.09.2004.
53. **METZGERIA furcata** (L.) Dum. Ур. Кухів груд, кв. 11, грабово-дубовий ліс, на грабі, 22.09.2004.
54. **MNIUM stellare** Hedw. Ур. Кухів груд, кв. 11, грабово-дубовий ліс, на в'язі, 22.09.2004.
55. **ORTHOTRICHUM affine** Brid. Ур. Бугаєва гора, кв. 12, сосновий ліс, на дубі, 22.09.2004.
56. **O. diaphanum** Brid. Ур. Сузанка, кв. 23, на ясені на краю лісу, 24.09.2004.
57. **O. lyellii** Hook. et Tayl. Ур. Сузанка, кв. 23, дубово-сосновий ліс, на осиці, 24.09.2004.
58. **O. obtusifolium** Brid. Ур. Сузанка, кв. 23, дубово-сосновий ліс, на осиці, 24.09.2004.
59. **O. patens** Bruch ex Brid. Ур. Кухів груд, кв. 11, грабово-дубовий ліс, на грабі, 22.09.2004.
60. **O. pumilum** Sw. Ур. Сузанка, кв. 23, на ясені на краю лісу, 24.09.2004.
61. **O. speciosum** Nees. Ур. Сузанка, кв. 23, дубово-сосновий ліс, на осиці, 24.09.2004.
62. **PELLIA epiphylla** (L.) Corda. По дорозі до Черемського б-та, по краях дороги в лісі, 25.09.2004.
63. **PHILONOTIS caespitosa** Jur. У заповіднику по заболочених місцях, 2001, збір. В.В. Коніщук.
64. **PLAGIOMNIUM cuspidatum** (Hedw.) T.Kop. Ур. Кухів груд, кв. 11, грабово-дубовий ліс, на окоренку дуба, 22.09.2004.
65. **P. rostratum** (Schrad.) T.Kop. У листяних та мішаних лісах на ґрунті, 2001, збір. В.В. Коніщук.
66. **P. undulatum** (Hedw.) T.Kop. Ур. Кухів груд, кв. 11, грабово-дубовий ліс, на ґрунті, 22.09.2004.
67. **PLAGIOTHECIUM curvifolium** Schlieph. ex Limpr. Ур. Киричкове, кв. 41, ялинник, на ялині, 23.09.2004.
68. **P. denticulatum** (Hedw.) B.S.G. Ур. Острів на Черемському б-ті, дубово-сосновий ліс, на мертвій деревині, 7.11.2003, збір. В.В. Коніщук.
69. **P. laetum** B.S.G. Ур. Киричкове, кв. 41, ялинник, на ялині, 23.09.2004.
70. **PLATYDISTYIA subtilis** (Hedw.) Crum. Ур. Кухів груд, кв. 11, грабово-дубовий ліс, на грабі, 22.09.2004.
71. **PLATYGYRIUM repens** (Brid.) B.S.G. Ур. Бугаєва гора, кв. 12, сосновий ліс, на дубі, 22.09.2004; ур. Кухів груд, кв. 11, грабово-дубовий ліс, на грабах і дубах, 22.09.2004.
72. **PLEUROZIUM schreberi** (Brid.) Mitt. Ур. Бугаєва гора, кв. 12, сосновий ліс, на ґрунті, 22.09.2004; ур. Киричкове, кв. 41, ялинник, на ґрунті, 23.09.2004; Черемське б-то, 17.08.2007, збір. Г.А. Чорна.
73. **POHLIA nutans** (Hedw.) Lindb. Ур. Бугаєва гора, кв. 12, сосновий ліс, на ґрунті, 22.09.2004; оз. Редичі, кв. 34, вільшняк, на ґрунті та повалених мертвих деревах, 23.09.2004.
74. **POLYTRICHUM commune** Hedw. Ур. Киричкове, кв. 41, ялинник, на ґрунті, 23.09.2004.
75. **P. juniperinum** Hedw. Ур. Бугаєва гора, кв. 12, сосновий ліс, на ґрунті, 22.09.2004.
76. **P. longisetum** Sw. ex Brid. Ур. Сузанка, кв. 23, на ґрунті на березі ставочка, 24.09.2004.
77. **P. piliferum** Hedw. Ур. Бугаєва гора, кв. 12, сосновий ліс, на ґрунті, 22.09.2004.
78. **P. strictum** Brid. Черемське б-то, на горбках на мезотрофній ділянці [АНДРИЕНКО, ШЕЛЯГ-СОСОНКО, 1983]; Черемське б-то біля Острова, на сфагновому болоті з журавлиною, 25.09.2004.
79. **PTERYGYNANDRUM filiforme** Hedw. Ур. Кухів груд, кв. 11, грабово-дубовий ліс, на грабі,

- 22.09.2004.
80. **PTILIDIUM pulcherrimum** (G.Web.) Vainio. Ур. Бугаєва гора, кв. 12, сосновий ліс, на березі, 22.09.2004; ур. Кухів груд, кв. 11, грабово-дубовий ліс, на березах, 22.09.2004.
 81. **PTILIDIUM crista-castrensis** (Hedw.) De Not. На ґрунті в сосновому лісі, 2001, збір. В.В. Коніщук.
 82. **PYLAIASIA polyantha** (Hedw.) Schimp. Ур. Кухів груд, кв. 11, грабово-дубовий ліс, на грабі, 22.09.2004.
 83. **RADULA complanata** (L.) Dum. Ур. Бугаєва гора, кв. 12, сосновий ліс, на дубі, 22.09.2004; ур. Кухів груд, кв. 11, грабово-дубовий ліс, на грабі, 22.09.2004.
 84. **RHIZOMNIUM punctatum** (Hedw.) T.Kop. Черемське б-то біля Бугаєвої гори, кв. 12, на евтрофному болоті, 22.09.2004.
 85. **RHYTIDIADELPHUS squarrosus** (Hedw.) Warnst. Ур. Сузанка, кв. 23, дубово-сосновий ліс, на галявині, 24.09.2004.
 86. **R. triquetrus** (Hedw.) Warnst. Біля оз. Редичі, вільшняк, на ґрунті, 2003, збір. В.В. Коніщук.
 87. **RICCARDIA incurvata** Lindb. Черемське б-то біля Бугаєвої гори, кв. 12, на евтрофному болоті, 22.09.2004.
 88. **R. multifida** (L.) S.Gray. Черемське б-то біля Бугаєвої гори, кв. 12, на евтрофному болоті, 22.09.2004.
 89. **RICCIA fluitans** L. emend. Lorbeer. На поверхні води у водоймі, 2001, збір. В.В. Коніщук.
 90. **SANIONIA uncinata** (Hedw.) Loeske Ур. Киричкове, кв. 41, ялинник, на ялині, 23.09.2004.
 91. **SCHISTIDIUM apocarpum** (Hedw.) B. et S. Ур. Сузанка, на цементі біля пам'ятника партизанам, 24.09.2004.
 92. **SCLEROPodium purum** (Hedw.) Limpr. Ур. Киричкове, ялинник, на просіці, 23.09.2004.
 93. **SCORPIDIUM scorpioides** (Hedw.) Limpr. Черемське б-то біля Бугаєвої гори, кв. 12, на евтрофному болоті, 22.09.2004.
 94. **SPHAGNUM angustifolium** (C.Jens. ex Russow) C.Jens. Черемське б-то, 17.08.2007, збір. Г.А. Чорна.
 95. **S. capillifolium** (Ehrh.) Hedw. Ур. Киричкове, кв. 41, ялинник, на ґрунті у вологих місцях, 23.09.2004.
 96. **S. centrale** C.Jens. Черемське б-то, кв. 12, на еумезотрофній ділянці, 22.09.2004.
 97. **S. contortum** K.F.Schultz. Черемське б-то біля Острова, в западинках на сфагновому болоті, 25.09.2004.
 98. **S. cuspidatum** Hoffm. Черемське б-то, у пониженні на мезотрофному болоті [АНДРИЕНКО, ШЕЛЯГ-СОСОНКО, 1983]; біля Черемського б-та, у канавах з водою край лісу, 25.09.2004.
 99. **S. fallax** (Klinggr.) Klinggr. Черемське б-то, домінант мезотрофних боліт [АНДРИЕНКО, ШЕЛЯГ-СОСОНКО, 1983]; Черемське б-то біля Острова, на сфагновому болоті, 25.09.2004.
 100. **S. fimbriatum** Wils. Ур. Киричкове, кв. 41, ялинник, на ґрунті у вологих місцях, 23.09.2004; оз. Редичі, кв. 34, вільшняк, на підвищеннях біля дерев, 23.09.2004.
 101. **S. flexuosum** Dozy et Molk. Черемське б-то, 17.08.2007, збір. Г.А. Чорна.
 102. **S. magellanicum** Brid. Черемське б-то біля Острова, на сфагновому болоті, 25.09.2004.
 103. **S. obtusum** Warnst. Черемське б-то, приозерна частина, домінант у хвощево-сфагновому ценозі [АНДРИЕНКО, ШЕЛЯГ-СОСОНКО, 1983].
 104. **S. palustre** L. Оз. Редичі, кв. 34, вільшняк, на підвищеннях біля дерев, 23.09.2004; ур. Киричкове, кв. 41, ялинник, на ґрунті у вологих місцях, 23.09.2004.
 105. **S. platyphyllum** (Braithw.) Warnst. Черемське б-то, 17.08.2007, збір. Г.А. Чорна.
 106. **S. squarrosum** Crome. Оз. Редичі, кв. 34, вільшняк, на підвищеннях біля дерев, 23.09.2004.
 107. **S. teres** (Schimp.) Ängstr. Черемське б-то біля Острова, на мезотрофній ділянці, 25.09.2004.
 108. **TETRAPHIS pellucida** Hedw. Оз. Редичі, кв. 34, вільшняк, на трухлявих пенях,

- 23.09.2004; ур. Киричкове, кв. 41, ялинник, на гнилій деревині, 23.09.2004.
109. **THUIDIUM philibertii** Limpr. Ур. Кухів груд, кв. 11, на луці біля грабово-дубового лісу, 22.09.2004.
110. **T. recognitum** (Hedw.) Lindb. Заповідник, на ґрунті, 2001, зібр. В.В. Коніщук.
111. **T. tamariscinum** (Hedw.) B.S.G. Ур. Киричкове, кв. 41, ялинник, на ґрунті, 2003, зібр. В.В. Коніщук.
112. **TORTULA ruralis** (Hedw.) Gaertn., Meyer et Scherb. Ур. Бугаєва гора, кв. 12, сосновий ліс, на ґрунті, 22.09.2004.
113. **ULOTA crispa** (Hedw.) Brid. Ур. Кухів груд, кв. 11, грабово-дубовий ліс, на дубі та грабі, 22.09.2004.
114. **WARNSTORFIA fluitans** (Hedw.) Loeske. У воді в зануреному стані, 2001, зібр. В.В. Коніщук.

Список літератури

- Андрієнко Т.Л., Онищенко В.А. Поліський природний коридор // Жива Україна. – 2006, № 5-6. – С. 1-2.
- Андрієнко Т.Л., Шеляг-Сосонко Ю.Р. Растительный мир Украинского Полесья в аспекте его охраны. – Киев: Наук. думка, 1983. – 216 с.
- Бачурина Г.Ф., Мельничук В.М. Флора мохів Української РСР. Вип.1. – К.: Наук. думка, 1987. – 180 с.
- Бачурина Г.Ф., Мельничук В.М. Флора мохів Української РСР. Вип.2. – К.: Наук. думка, 1988. – 180 с.
- Бачурина Г.Ф., Мельничук В.М. Флора мохів Української РСР. Вип.3. – К.: Наук. думка, 1989. – 176 с.
- Бачурина Г.Ф., Мельничук В.М. Флора мохів України. Вип. 4. – К.: Академперіодика, 2003. – 256 с.
- Бойко М.Ф. Редкие виды мохообразных Левобережного Полесья УССР и вопросы их охраны // Акт. вопр. соврем. ботаники. – Киев: Наук. думка, 1976. – С. 42-47.
- Вірченко В.М. Мохоподібні // Заказник "Любче". Природні умови, біорізноманітність, збереження та управління. – Київ, 2001. – С. 30-33, 156-159.
- Вірченко В.М. Нові види для бріофлори Українського Полісся // Проблеми екології лісу і лісокористування на Поліссі України (Житомир). – 2005. – Вип. 5(11). – С. 130-133.
- Зеров Д.К., Партіка Л.Я. Мохоподібні Українських Карпат. – К.: Наук. думка, 1975. – 231 с.
- Коніщук В.В. Рідкісні види рослин Черемського природного заповідника // Укр. ботан. журн. – 2003. – Т. 60, № 3. – С.264-272.
- Мельничук В.М. Список листяних мохів Західної Волині // Наук. зап. Природозн. музею Львів. філіалу АН УРСР. – 1955. – Т. 4. – С. 139-159.
- Фіторізноманіття Українського Полісся та його охорона / Під заг. ред. Т.Л. Андрієнко. – Київ: Фітосоціоцентр, 2006. – 316 с.
- SMITH A.J.E. The Moss Flora of Britain and Ireland. – Cambridge: University Press, 1978. – 706 p.
- RED data book of European bryophytes. – Trondheim: Europ. Com. for Conserv. of Bryophytes, 1995. – 291 p.

Рекомендує до друку
М.Ф. Бойко

Отримано 20.01.2008 р.

Адреса автора

В.М. Вірченко
Інститут ботаніки
ім. М.Г.Холодного НАН України
вул. Терещенківська, 2
Київ, 01601,
Україна
e-mail: v_virchenko@ukr.net

Author's address

V.M. Virchenko
M.H.Kholodny Institute of Botany
NAS of Ukraine
Tereshchenkivska, 2
Kyiv, 01601,
Ukraine
e-mail: v_virchenko@ukr.net